

Çağdaş Bilim Felsefesinde Dini Konumlandırmak

 FATMA BÜŞRA ÖZTÜRK^a

Öz: Din ve bilim insanlık tarihi boyunca üst bir kurum olarak, insanın yaşamını kuşatmıştır. İnsanlar, evreni anlamak için dine ve bilime başvurmuştur. Bu durum din ve bilimin ortak yönlerini tespit etmeyi ve onların ilişkilerini ortaya koymayı gerektirmiştir. Araştırmamızda bilim, din ve felsefenin ilişkilerini ele aldık. Her biri, birbirini tamamlayan unsurlardır. Din-bilim çatışması her dönemde var olmuş bir problemdir. İlkçağda mitos-logos, Ortaçağ'da akıl-iman, modern dönemde din-bilim tartışması olarak karşımıza çıkmaktadır. Her dönemin yaklaşımları, meseleyi ele alış biçimi farklı olmuştur. Biz bu çalışmamızın sınırları içerisinde ana hatlarıyla din-bilim ilişkisini, çatışmanın kaynağını, din ve bilim ilişkisini şekillendiren faktörleri ele aldık.

Anahtar Kelimeler: Din, bilim, felsefe, ahlak, evrim.

^a AHBVÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Programı
fatma.ozturk428@hbv.edu.tr

Positioning Religion in Contemporary Philosophy of Science

Abstract: Religion and science have surrounded human life as a top institution throughout human history. People have applied religion and science to understand the universe. This situation requires identifying the common aspects of religion and science and revealing the relationships between them. In our research, we have discussed the relationship between science, religion and philosophy. Each of them is an element that complements the other. The conflict between religion and science is a problem that has existed in every period. Mythos-logos in the first age, reason-faith in the Middle Ages, religion-science in the modern period appear as a debate. The approaches of each period and the way they handled the issue were different. In this study, we discussed the relationship between religion and science, the source of the conflict, and the factors that shape the relationship between religion and science.

Keywords: Religion, science, philosophy, ethics, evolution.

Giriş

Felsefenin amacı yalnızca kuramsal bilgi elde etmek değil, bilgece yaşamının da yollarını göstermektir. Dolayısıyla felsefe, sağlam bilgiler elde etme çabası olduğu kadar ahlaklı yaşamının yollarının öğretilmesini de içeren sistematik bir faaliyettir.¹

Farklı filozoflar tarafından muhtelif zamanlarda ele alınan düşünceler, biçim olarak farklı görünse de özü itibarıyla tüm felsefi çabalar hikmeti bulmanın, doğruya erişmenin merakı ve sevgisini içermektedir. Çünkü gerçek hikmeti bilen yalnızca Tanrı olduğu için, insanlara kalan da hikmeti sevmek olmuş, böylece felsefe ortaya çıkmıştır. Felsefe farklı çağlarda farklı anlamlar kazanmıştır. Çin, Hindistan ve Antik Yunan'da doğup, gelişen felsefe sürekli değişmiş ve dönüşmüştür. Bu nedenle tek bir felsefe tanımı yapmak zordur.² Her filozofun ve her felsefi sistemin kendine özgü felsefe anlayışı vardır. Onu "ilimlerin ilmi", "ilk ilim, düzenleyici ilim", "düşünmenin ve düşüncenin ilmi", "insana hakiki mutluluğun yollarını öğreten ilim" vb. olarak görenler olduğu gibi, "gerçeği ve doğruyu arama işi", "eleştirici bir öğretiyahut etkinlik", "soru üretme ve sorma sanatı" şeklinde anlayanlar da vardır.³

Her çağın ihtiyacı farklı olduğu için, her çağın felsefesi de çeşitlilik arz etmektedir. Örneğin, İlkçağda doğanın arkasındaki neden merak edilmiş, "ilk neden" bulunmaya çalışılmıştır. Bu dönemki filozoflar, çevrelerine bakarak, çevrelerinden hareketle varlıklarını, evrenin varlığını anlamlandırmaya çalışmışlardır. Her şeyin kendinden oluştuğu bir ilk madde, ilk nedenleyici üzerinde durmuşlardır. Dönemlerinin gerektirdiği gibi, deney ve bilimden uzak oldukları için doğaya bakarak varlığı anlamlandırma çabasına girmişlerdir. Bunu yaparken birlik-çokluk, kalıcılık-geçicilik, hareketlilik-sabitlik gibi ilkelerden faydalanmışlardır.⁴ Tüm bunlar

¹ İlyas Altuner, "Felsefe Nedir", *Felsefeye Giriş: Sistematik Felsefenin Kodları*, ed. Fatih Özkan - İlyas Altuner, Klm Yayınları, Kahramanmaraş 2019, s. 9.

² Howard Selsam, *Din, Bilim ve Felsefe*, çev. A. And, Bilim Yayınları, İstanbul 1976, s. 16.

³ Abdurrahman Aliy, *Felsefe Bilim Din İlişkisi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notları, İstanbul 2010, s. 14.

⁴ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2017, s. 37.

“felsefe nedir?” sorusuna tek bir cevap verebilmeyi zorlaştırmaktadır. Yine de en genel anlamıyla felsefe, yaşam için gereken değerleri, insanın yaşamını dönüştüren pratik ilkeleri keşfetmeyi amaçlayan, zihni bir faaliyettir diyebiliriz.

Yunanca *episteme*, Latince *scientia*, İngilizce *science* sözcüğünden türeyen bilim, “temellendirilmiş bilme” demektir.⁵ Bundan dolayı bilimin işi, bilmek ve bilgiyi üretmektir. Bu bilgiyi şahsi kanaatlere değil, gözlemlenebilir sonuçlara ve analizlere dayanarak üretmek zorundadır. Amacı odaklandığı alanda, genel doğrulara ya da temel yasalara ulaşmaktır.⁶ Bu yönüyle bilim, olgular dünyasını anlama ve doğru bilgiye ulaşma yöntemi olarak sunulmaktadır.

Bilim bir yandan zaman içinde değişebilir olmayı kendisinin ayrıncı özelliği sayar. Bu özelliği ile “dogmalar yığını” olarak gördüğü din ve spekülatif bularak dışladığı felsefe karşısında üstünlüğünü ilan ederken; öte yandan evrensellik ve nesnellik iddiasının da sahibi olmaktadır. Bundan dolayı bilimin neliği ve niteliği hususunda görüş birliğine varmak zorlaşmaktadır.⁷ Bilimin temel özelliklerine gelindiğinde ise;

Bilim ilerlemeci anlayışa sahiptir. Çünkü çağ sürekli değişmekte, şartlar sürekli gelişmektedir. Bilim, tüm bunların gerisinde değil önünde olmalı, çağa yön vermelidir. Bunun neticesinde bilimin dogmalaşması, durağanlaşmasının önüne geçilmekte, bilime dinamizm kazandırılmaktadır. Bilim, teoloji ya da bir ideolojiden farklı olarak yanılmazlık iddiası içermemektedir. Bilimsel faaliyet deneme-yanılma, yanlış ayıklama sürecidir. Bilim, olguları tek tek gözlemekle yetinmez; olgular arasında genel bazı ilişkiler bulmaya çalışır. Birikimseldir, her çağda problemlere çözüm ararken daha önce kazanılan deneyim ve bilgi birikiminden faydalanmaktadır. Bilim, yenilenmeye açık dinamik bir yapıda da olsa bir nebze tutucudur. Bilim tarihine baktığımızda, bireysel çabalarla, yerleş-

⁵ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999, s. 36.

⁶ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999, s. 130-131.

⁷ Aliy, *Felsefe Bilim Din İlişkisi*, s. 16.

miş normlara meydan okuyan “devrim” olarak nitelenen büyük dönüşümlere de tanıklık etmekteyiz. Bu, bilimin aslında çok boyutlu olduğunu ortaya koymaktadır.⁸

Bilim, öznel değerlendirmelere değil, nesnel sonuçlara ulaşmak ister. Birçok kimse bilimsel nesnelliği mutlak bir anlamda yorumlamaktadır. Ancak bu, doğru değildir. Bilim insanı, doğruyu arama sürecinde kişisel eğilim, istek ve önyargılarının etkisinden soyutlanmaya, olguları olduğu gibi saptamaya çalışmaktadır. Ancak bilim de tıpkı sanat, edebiyat, felsefe gibi bir insan uğraşısıdır. Bir hipotezin kurulmasında veya seçilmesinde bilim insanı ister istemez bazı değer yargılarına, kişisel duygularına yer vermekten tamamen kaçınmaz. Bilim insanı ne kadar nesnel davranmaya çalışırsa çalışsın, bütünüyle duygularından, inançlarından bağımsız bir insan olamayacağı için kendine yabancılaşsa bile bilimsel süreci bütünüyle kendinden bağımsız işletemez.⁹

Bilim, merak duygusuyla ortaya çıkan, eleştirel, kanıtlara dayanan, değişken, kendisine dayanılarak teknolojinin üretildiği, kapsayıcı, yaşam boyu süren bir faaliyettir. Farklı bilim dallarının kendilerine özgü yapılarından hareketle başka özelliklerin daha eklenebileceği bu ortak özellikleri paylaşan bilgiler bütününe “bilim” denilmesi genel kabul görmektedir. Bilim, yalnızca bir doğruyu bilmek değil, onun doğruluğunun güvenilir yöntemlerle saptanmış olduğunu da bilme çabasıdır. Bu nedenle geçmişte inanılan birçok bilginin önce yanlışlığının ortaya çıkarılması, sonrasında sistemli bir çabayla diğer doğrularla birleştirilerek bilginin üretildiği sistemli bir faaliyettir. Çünkü yanlışlıktan kurtulmanın tek çaresi, şeylerin nedenini ortaya koymaktır.¹⁰ Bilim, yaşam boyu süren kuşkuculuğu bünyesinde barındırmaktadır. Çünkü bugün kesin kabul edilen bir şeyin yarın gözden geçirilmesine kapıyı açık bırakmak durumundadır. Böylece bilim, dogmatik yapıdan sıyrılmaktadır.¹¹

⁸ Cemal Yıldırım, *Bilimin Öncüleri*, Tübitak Yayınları, İstanbul 1999, s. 4.

⁹ Aliy, *Felsefe Bilim Din İlişkisi*, s. 16.

¹⁰ Selsam, *Din, Bilim ve Felsefe*, s. 104.

¹¹ Alexander Moseley, *A'dan Z'ye Felsefe*, çev. Ali Süha, NTV Yayınları, İstanbul 2010,

Din, Latince *religio*, İngilizce *religion*, Arapça “deyn” kelimesinden türemiş bir isimdir. Her dinî kültürün din kavramını ifade etmek üzere seçtiği kelimelere ait anlamların ortak noktasının “yol, inanç, âdet, bağ, kulluk” olduğu söylenebilir. Dinin bütün dinleri içine alabilecek bir tanımı, ancak din kavramının sınırları kesin bir şekilde belirlendikten sonra yapılabilir.¹² Bu nedenle dinin farklı tanımları olup, insanların mensup olduğu dine ve bakış açısına göre farklılık arz etmektedir. Şimdiye kadar üzerinde ittifak edilen bir din tanımı olmamıştır. Bunun ana nedeni, dinlerin farklı yapı-lara sahip olmasıdır.

İnsanın sonlu yaşamı hastalıklarla ve sıkıntılarla doludur. Böylesi bir hayata anlam katan şey ne olabilir? Böylesi sıkıntılarla dolu olan sonlu yaşama anlam ve amaç katan şey dindir. Böylece din, insanın varoluşuna anlam katan, yaşamda sahip olması gereken değerlerin belirleyicisi ve yaşamının rehberidir. Semavi dinler merkeze alınarak bir tanımlama yapılmak istenirse din; her şeyi yaratan ve idare eden aşkın bir varlığa yönelip ibadet etmeyi içeren ve insanın davranışlarını düzenleyen idealler bütünüdür.¹³

Ana hatlarıyla felsefe, bilim ve dinin tanımlarını vermeye çalıştıktan sonra felsefe, bilim ve din arasındaki ilişkileri ele alacağız.

Felsefe, bilim ve din her biri tarihi akış içerisinde, olayları, olguları, insan yaşamını anlamlandırma ihtiyacına binaen ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu üç disiplinin birbirleriyle ilişki içerisinde olmaları kaçınılmaz olduğu gibi, aralarında yapılan ayırım da mutlak bir ayım değildir. Sözelimi din bilimi, bilim dini, ikisi birden felsefeyi olumlu veya olumsuz etkileyecek veya ondan etkileneceklerdir. Çünkü felsefe, bilim ve dinin ortaya koyduğu teoriler bizzat insanın yaşamında bir arada bulunmaktadır. Aralarındaki bağın gücünü belirleyen ise toplumun, çağın bakış açısıdır.

1. Felsefe-Bilim İlişkisi

Başlangıçta felsefe, bilimlerin babası konumundayken, 19.

---

s. 49.

¹² Günay Tümer, “Din”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, c. 9, s. 312.

¹³ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 240.

yüzyıldan itibaren bilim, felsefeden ayrılarak bağımsızlık kazanmıştır. Felsefe, bilginin ve gerçekliğin genel özelliklerini anlama çabası olarak bilimsel bakış açısını da içermektedir. Son yüzyıllarda ayrılmış görüntü çizmeler de tam anlamıyla koptukları söylenemez. Çünkü felsefe, deneye ve gözleme önem vermeye başladığından beri daha çok olgulara dayanmıştır. Bunun neticesinde de bilimden yardım almaya başlamıştır. Bilim ise, önermelerini kurarken rasyonelliği ön plana aldığı için felsefi bakış açısını yitmemiştir. Dolayısıyla bu iki alan birbirini içeren, tamamlayan unsurlardır.¹⁴ Felsefe ve bilimin ortak yönleri şunlardır:

- İnsan ürünü olmaları ve akla dayanmaları,
- Bilinçli, yöntemi olan, sistemli araştırma faaliyeti olmaları,
- Kavramlar üzerinde çalışarak genel ilke ve yasaya ulaşmak istemeleri,
- Her ikisi de şeylerin nedenlerini bilmek istemektedir. Felsefe yalnızca olanın değil, olması gerekenin de nedenini araştırır, bilim ise olanın neden öyle olduğunu araştırmaktadır.¹⁵

Bilimin ve felsefenin birbirinden farklılaşmasını sağlayan özellikleri de şunlardır:

- Bilimin ele aldığı kavramlar, felsefeye nazaran daha özeldir. Bilimin kapsam alanı daha dardır. Bilim, varlığı bir yönüyle ele almaktayken, felsefe varlığı bir bütün olarak ele almaktadır.
- Bilim yalnızca olgu ve olayları dikkate alırken, felsefe bunlara ek olarak değerleri de ele almaktadır.
- Felsefik önermelerin doğruluğu mantıki tutarlılığına bağlıyken, bilimsel önermelerin doğruluğu deneme yanılma yoluyla tespit edilmektedir.
- Bilimsel önermelerin tümü ya doğrudan ya da dolaylı olarak gözlemlenebilmekte, ancak felsefik önermelerin tümü için bu mümkün değildir.
- Bilimsel önermelere dayanarak öngörülerde bulunulabilirken, felsefi önermelerden hareketle öngörüde bulunulamaz.

¹⁴ Ali Coşkun, "Din, Bilim ve Felsefe İlişkileri", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 18, sy. 1, s. 221.

¹⁵ Aliy, *Felsefe Bilim Din İlişkisi*, s. 30.

- Bilimin ortaya koyduğu teorilerle teknolojik buluşlar yapılırken, felsefenin ortaya koyduğu teoriler eyleme dönüşerek uygulamaya geçirilmektedir.
- Bilim olana dikkat kesilirken, felsefe olması gerekene odaklanmaktadır.
- Bilim, dünyada yer alan şeyleri betimlerken, felsefe bunları sınıflandırmaktadır.
- Bilim, bilgi vermeyi, felsefe bilginin ne olduğunu, neyin ne kadar bilinebileceğini göstermeyi amaçlamaktadır.¹⁶

Yukarıda yer verdiğimiz benzerlik ve farklılıklardan hareketle, bilim ve felsefe ayrı bilgi türü, farklı bilgi üretme mekanizmaları olmuştur diyebiliriz. Felsefe ve bilim, olayları ve olguları anlamlandırırken benimsenen iki farklı tavır olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ikisi de birbirine kayıtsız kalmamış, birbirleriyle etkileşim içinde olmuşlardır. Çünkü amacı insanı, yaşamını, evreni anlamlandırmak olan felsefenin, bilimin özel yöntemlerle ve özel konulara ilişkin olarak ortaya koyduğu sonuçlar karşısında kayıtsız kalması düşünülemez. Öte yandan gayesi doğru/güvenilir bilgi üretmek olan bilimin de doğru bilginin imkanı, kaynağı, şartları, sınırları gibi konularda kendisine yol gösterecek, onu eleştirip uyaracak olan felsefeye ilgisiz kalması beklenmemelidir.

2. Din-Bilim İlişkisi

Din ve bilim insanlık tarihi boyunca aktif rol oynamış, iki temel ve kuşatıcı üst yapıdır. Din-bilim ilişkisi son üç asır boyunca, bilimsel çabaların ve gelişmelerin ivme kazandığı Hıristiyan Batı dünyasında yoğun olarak ele alınmıştır. Batı'da ortaya çıkan bir tartışma olması sebebiyle Hıristiyanlık-bilim çatışması olarak anlaşılması gerekirken, uzun zaman din-bilim ilişkisi denildiğinde tüm dinler anlaşılmalıdır. Ancak her dinin kendine has yaklaşımı vardır. Batı'da ortaya çıkan gerilim kilise ve din adamları otoritesi merkezliken, İslam'da böyle bir otorite olmadığı gibi, bilimin otonomluk mücadelesi İslam düşünce tarihinde de yoktur.¹⁷

¹⁶ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 333.

¹⁷ Fatih Özkan, "Modern Dönemde Din-Bilim İlişkisi", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6, s. 57.

Aydınlanma ile başlayan süreçte din ve akıl arasında ayrışma ortaya çıkmış, artık bilim, dinin yerini alma gayretinde olmaya başlamıştır. 17. yüzyılda bilim yapmak, evrende Tanrı'nın meydana getirdiklerini akıl yoluyla keşfetmek anlamına gelmekteyken, 18. yüzyılda bu algı değişmiş ve Tanrı tasavvuru yeniden inşa edilmiştir. Buna göre, teizmin öngördüğü Tanrı tasavvuruna karşılık, zati ve yaratıcı olmayan Tanrı anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu yeni Tanrı, âlemi başlatmak için gereken koşulları ortaya çıkararak, sonra âleme müdahale etmeyen pasif bir Tanrı'dır. Doğal olarak bu algı deizme kapı aralamıştır. 19. yüzyıldan itibaren pozitivistlerin ve Darwin'in etkisiyle dinin, yerini bilim almaya başlamıştır. 20. yüzyılda ise, bilginin sadece tecrübi bilgi olduğu kabul edilmeye başlanmış, neticesinde de dini bilgi dışlanmıştır.¹⁸

17.yüzyıl bilim çağı olarak nitelenmektedir. Fakat buradaki bilim 19. yüzyıldaki gibi tamamen disiplinlere ayrılmış bir bilim değil, doğa bilimleri şemsiyesi altındaki bilimlerdir. Varlığa yön vermek için değil, onunla uyum içerisinde yaşamak için anlamayı hedefleyen geleneksel yaklaşımda insan doğayla bilgi üzerinden ilişki kurmaktayken, modern dönemde insan, doğayla ilişkisinin asıl öznesi haline gelmiştir. Bundan dolayı artık bilgi güç haline gelmiş, “neyi bilebilirim” kaygısı yerini “ne kadar bilebilirim” kaygısına bırakmıştır. Bundan sonra artık insan, doğayla ilişkisini kendi koyduğu kurullarla belirleme hakkını elde etmiştir.¹⁹ Ortaçağ'ın sonuna kadar tabiat, Tanrı'nın iradesiyle tasarlanmış bir düzenken, modern dönemde evren mekanik bir sisteme dönüşmüş, bunun neticesinde bilgide anlam kayması yaşandığı gibi evren tasavvurunda da algı değişikliği yaşanmıştır. Değer yüklü kozmoloji anlayışından mekanik evren anlayışına geçilmesiyle evren tabiri caizse insanın kontrolüne verilmiş, rahatça sömürebildiği bir yer haline gelmiştir.

17.yüzyıldan itibaren bilim, diğer insani faaliyetlerden ayrıca-

¹⁸ Zikri Yavuz, “Din ve Bilim İlişkisi”, *Din Felsefesi El Kitabı*, ed. M. Sait Reçber - Recep Kılıç, Grafiker Yayınları, Ankara 2018, s. 367-368.

¹⁹ Yakup Kahraman, “Modern Bilim ve Din”, *Milel ve Nihal: İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, c. 12, sy. 2, s. 154.

lıklı bir yere sahip olmuş, objektif/nesnel ve dolayısıyla insani duygularla, sosyal koşullarla kirletilmemiş saf ya da nötr bilgiyi temsil etmektedir. Bu anlayış, bilimin her şeyin üstünde bir otorite olarak görülmesine, her şeyin kontrol mekanizması haline gelmesine neden olmuştur. Artık felsefe ve dinin yerini deney ve gözlemlerle şekillenmiş bilimin alacağı, bilimin insan zihnindeki bütün sorulara cevap verebileceğine inanılmaya başlanmıştır.²⁰

Kuramsal açıdan din ve bilimin birbirinden farklı alanlar olarak inşa edilmesinin izleri Descartes, Bacon ve Newton'da görülmektedir. Dinin alan ve içeriğinin sınırlandırılması dinin sahibi olan Tanrı'nın da ontolojik bakımdan sınırlandırılması ile mümkün olacaktır. Bunun yolu ise, modern Batı düşüncesinde ortaya konduğu gibi mekanik bir dünya tasarımıdır. Böylece 17. Yüzyılın bilimsel devrimi ile birlikte, "eski metafiziğin en yüksek gerçekliği Tanrı" tahtından indirilmiştir. Zira doğanın yasaları niceliksel ifadelerle ortaya konmaya çalışılırken, diğer taraftan da evrene müdahale etmeyen Tanrı anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Bundan dolayı dinin ortaya koyduğu doğrular sorgulanmaya başlanmış ve her şeyin rasyonel zemine oturtulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Din-bilim ilişkisinin tarihine kısaca göz attıktan sonra, aralarındaki ilişkiyi irdelemeye geçebiliriz.

Din-bilim arasında *Ian G.Barbour* tarafından belirlenen 4 temel ilişkiden bahsedilebilir. Bunlar çatışma, bağımsızlık, entegrasyon, diyalog. Sırayla bunları ele alalım:

2.1. Çatışma

Bilim ile din arasındaki çatışmanın tarihine baktığımızda, iki tip çatışmayla karşılaşmaktayız: Birincisi, bilimin saldırıları karşısında dinin kendisini savunmaya çalıştığı, İkincisi ise, dinî kurumlar tarafından bilimin baskı altında tutulduğu ve engellenmeye çalışıldığı evredir. İlk çatışma örneği, 16. yüzyılda Batıda ortaya çıkmıştır: Galileo meselesi din-bilim arasındaki çatışmanın sembolü sayılmıştır.²¹ Galileo, Kopernik'in gezegenlerin dönüşüyle ilgili

²⁰ Kahraman, "Modern Bilim ve Din", s. 157-159.

²¹ <https://onculanalitikfelsefe.com/bilim-ve-din-nebi-mehdiyev>.

teorisini kabul etmiştir. O, teleskopuyla gözlem yapmış, dünyanın güneşin etrafında döndüğünü tespit etmiştir. Böylece Batlamyus'un öne sürdüğü güneşin dünya etrafında döndüğü teoriyi yanlışlanmıştır. Ancak kilise Batlamyus'un görüşünü benimsediği için, Galileo'nun tespiti dini otoriteyle çelişmekteydi. Bunun neticesinde de Galileo, Engizisyon mahkemelerinde yargılanmış, ömrünün son yıllarını ev hapsinde geçirmiştir.²²

Bilim- din çatışmasının ikinci örneği ise, 19. yüzyılda ortaya atılmış olan evrim teorisidir. Geleneksel teoloji, kutsal metinlerin yaratılış ve evrenle ilgili anlatımını harfiyen korumaya çalıştığı için, yeni kozmoloji ve evrim teorisini reddetmekteydi. Bilim ise, yaratılış ve varlığı anlamlandırmada kutsal metinleri yadsıma eğilimindeydi. Zamanla bilimsel materyalizm adını alan bu yaklaşım, iki temel iddiada bulunmuştur: (1) Güvenilir bilgi yalnızca bilimle elde edilir. (2) Evrendeki tek gerçek madde veya enerjidir.²³

Darwin'in evrim teorisi temelde iki ana fikre sahiptir: Birincisi, varlıklar birden bire ortaya çıkmamış, zaman içerisinde evrimleşerek günümüze gelmişlerdir. İkincisi ise, çeşitlilik, doğal seçim ve adaptasyon ile sağlanmıştır. Dolayısıyla evrim teorisine göre, tüm varlıklar ortak bir atanın değişim geçirmiş nesilleridir. Bunun sonucunda evrim teorisinin bilimsel veriler olduğu kabul edilip, dini inançları yanlışladığı iddia edilmiştir. Buna göre, insan ve diğer canlılar evrimsel süreçlerle meydana geldiyse Tanrı tarafından yaratılmış varlıklar değildir. Bu durumda Tanrı'nın inayeti ve gayesinden bahsetmek söz konusu değildir. Çünkü her şey tabiatın doğa süreçleri içerisinde tesadüfi olarak meydana gelmiştir. Bunun sonucunda da insan ve diğer varlıklar arasında ontolojik değil, yalnızca niceliksel farklılıklardan bahsedilebilir. Tüm bunların sonucunda bütün varoluş Tanrı'nın amaçlı bir tasarımı olmaktan çıkmış, doğal süreçler vasıtasıyla ortaya çıkmıştır. Bu durumda da dinin temel yaratılış teorisi ve inanç unsurları zarar görmüş, doğal olarak din-bilim arasında çatışma meydana gelmiştir.²⁴

²² Yavuz, "Din ve Bilim İlişkisi", s. 370.

²³ <https://onculanalitikfelsefe.com/bilim-ve-din-nebi-mehdiyev>.

²⁴ Yavuz, "Din ve Bilim İlişkisi", s. 373-374.

Çatışmacı düşünürler bilimin aydınlığı, rasyonelliği, objektif ve açık görüşlülüğü, dinin ise karanlığı, subjektif ve dar görüşlülüğü, kör inanç ve bağınazlığı temsil ettiğini düşünmektedir. Dolayısıyla çatışmacı yaklaşıma göre; din ve bilim birbirlerini dışlamakta, birinin doğrularının kabul edildiği durumda, diğerinin dışlanması gerekmektedir. Bu çatışmanın tek taraflı olarak ortaya çıkmadığı görülmektedir.²⁵ Nitekim dini otoriteler bilimin ilerlemesine karşı çıkmış, bilim de dinin anlamsız ve içi boş önermeleri olduğunu iddia ederek tek otorite olmaya çalışmıştır. Din ve bilim arasında varsayılan çatışma adına evrim teorisi, kilisenin tutumları gibi örnekler ortaya konmuştur. Evrim teorisinin gerçekte bir bilim mi olduğu sorgulanmakta, temel dayanakları halen tartışılmaktadır. Evrim teorisi kabul edildiğinde varoluş daha anlamlı olmaktan ziyade, özgür irade, ahlak, ruh vb. birçok unsur daha da karışık hale gelmektedir. Bu bakış açısından hareketle bazı düşünürler din ve bilimin birbirinden bağımsız iki ayrı alan olduğunu kabul etmişlerdir. Şimdi biz de bağımsızlık düşüncesine değineceğiz.

2.2. Bağımsızlık

Din- bilim ilişkisinde ikinci yaklaşım bağımsızlık düşüncesidir. Buna göre, din ve bilim birbirinden tamamen bağımsız iki alan olup, etkileşime girmezler. Bu bakış açısında tabiri caizse herkesin kendi işiyle ilgilenmesi gerektiği anlayışı hâkimdir. Her ikisinin yöntemleri, ilgi alanları, ortaya koydukları farklı olduğu için aralarındaki çatışma da ortadan kaldırılacaktır.²⁶ Her iki bilgi dalı da kendi içerisinde meşrudur ve aydınlattıkları hususlar farklıdır. Bu nedenle din ve bilimi karşı karşıya getirmek oldukça anlamsızdır. Dinin amacı Tanrıyla birey arasındaki iletişimi kurmak, bilimin amacı ise deneysel dünyanın düzeni hakkında bir anlayış kazandırmaktır. Bilim, nasıl üzerinde dururken din niçin üzerinde durmaktadır. Her iki alan da eşit oranda geçerlidir. Burada ne çatışma, ne de uzlaşma vardır, iki alanın özerkleşmesi yaklaşımı hâkimdir.²⁷

²⁵ Bilal Bekalp, *Bilim-Din İlişkisi Açısından Bilimin Kutsallığı Problemi*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2017, s. 39.

²⁶ Aliy, *Felsefe Bilim Din İlişkisi*, s. 47.

²⁷ Coşkun, "Din, Bilim ve Felsefe İlişkileri", s. 218.

Metodolojik açıdan kesin bir bilgi ayırımının yapılması, özellikle 20. yüzyıl akımlarınca ortaya atılmıştır. Bu akımların başında gelen varoluşçuluğa göre din ve bilimin konu, yöntem ve amacı birbirinden tamamen ayrıdır. Birincisi Tanrı'nın vahyi (açığa vuruş) ile ikincisi doğal âlemle ilgilenir. Bilimle dini birbirinden ayırmanın bir diğer yolu, bu alanları, kendine özgü fonksiyonlara sahip, birbiriyle herhangi bir etkileşim içinde olmayan farklı diller şeklinde yorumlamaktır. Bu görüş, dilin tek geçerli fonksiyonunu empirik olguları ifade etmek olarak gören yeni pozitivistlerin aksine, dilin icra ettiği fonksiyonların çeşitliliğine dikkat çekmektedir. Özellikle de Wittgenstein'in ikinci dönem çalışmasından etkilenen analitik dilciler, dinle bilimin iki ayrı, fakat her birisinin kendi kategorileri ve mantığına sahip, eşit ölçüde geçerli "dil oyunları" olduğunu savunurlar.²⁸ Dolayısıyla amaçları, yöntemleri, odak noktaları dahi bu kadar farklı olan iki alanın çatışmak bir yana rekabete girmesi dahi olanaksızdır. Ancak burada dinin yalnızca ahlak alanına, bilimin de yalnızca tabî âleme indirgendüğünü sezmek mümkündür. Fakat din, hayatın tümünü kuşatan bir yapıya eğer bilimle karşılaşmaması düşünülemez. Nitekim bu düşünceye göre dinin, âlem hakkında hiçbir şey söyleyememesi, bilimin de dini alanda hiçbir iddiasının olamaması gerekmektedir. Fakat bu teoride kalmış olup, pratikte uygulanamayan bir iddiadır.

2.3. Entegrasyon/Bütünleşme

20. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen dünya savaşları, bilimin varoluşsal sorunlar karşısında gösterdiği acizlik ve son entelektüel gelişmeler neticesinde bilimin statüsü sorgulanmaya başlamış, bilimin, idrakin bütün normlarına cevap veremediği, dinin ise sanıldığı gibi bilişsel özellikten yoksun olmadığı ortaya konmuştur. Diğer taraftan, ayrışmacı akımlar, bilimle din arasındaki benzerlik veya deneyimsel ortaklıkları göz ardı ettiği için yetersiz görünmeye başlamıştır.²⁹

Fizikçi teolog John Polkinghorn'a göre, "*Gerçek Tanrı, yalnızca*

²⁸ <https://onculanalitikfelsefe.com/bilim-ve-din-nebi-mehdiyev>.

²⁹ <https://onculanalitikfelsefe.com/bilim-ve-din-nebi-mehdiyev>.

özel, varoluşsal olarak anlamlı bir sembol değil; O var olan her şeyin Rabbidir; ruhun Tanrısı olduğu kadar bilimin de Tanrısıdır." Benzer bir yaklaşım İlhan Kutluer'in ifadelerinde de görülmektedir. Ona göre, "İki hakikat sistemi birbiriyle çatışamaz; çünkü bilim (olsa olsa) iman etmeyi gerektirir."³⁰

Tüm bunların neticesinde entegrasyon, din ile bilim arasında gerçek bir çatışma olmadığını, birbirlerini dışlamak yerine tamamlayan unsurlar olması gerektiği iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Buna göre, evren hakkında yaptığımız her araştırma ve yürütülen her bilimsel faaliyet dinin öngördüklerinden dışarı çıkamaz.³¹ Astrofizikçilere göre evrenin olduğu ilk aşamada uygun yaşam olanakları yoktu ve ancak belirli şartlar sağlandıktan sonra yaşam mümkün olabildiği. Uzlaşmacı din adamlarına göre, tam bir uyum içerisinde ortaya çıkan bu şartlar üzerine düşünmemiz gerekir. Çünkü eğer "büyük patlamada bir saniye sonraki gelişme hızı, yalnızca yüz milyarda bir oranında az olsaydı, evren daha bugünkü büyüklüğüne erişmeden çökmüş olurdu."³² Tüm bunların neden bu şekilde olup da başka şekilde olmadığını en iyi açıklamasını din sunmaktadır.

Entegrasyon yaklaşımında, Tanrıyı ve O'nun evrendeki işaretlerini tabiatın hareketle anlamaya çalıştığımız zaman bilim ile din uzlaşabilirler. Örneğin, Einstein, âlemi anlamamızı, Allah'ın onu bir düzen içerisinde yaratmasına borçlu olduğumuzu düşünür. Ona göre, "bütün yaptığımız, Allah'ın daha önce çizmiş olduğu çizgileri, Onu takip ederek, çizmekten ibarettir."³³

Neticede entegrasyon düşüncesinde din ve bilim arasında uzlaşma sağlanmış, din ve bilim birbirleriyle çatışan değil, birbirleriyle bütünleşen iki unsur olarak görülmüştür.

2.4. Diyalog

Din- bilim ilişkisini açıklamaya çalışan son model diyalogdur. Bu modele göre, din ve bilim gerçeği anlamada birbirini desteklemektedir. Diyalogu savunanlar, bilimin kendi başına yanıtlayama-

³⁰ Özkan, "Modern Dönemde Din-Bilim İlişkisi", s. 62.

³¹ Yavuz, "Din ve Bilim İlişkisi", s. 383.

³² <https://onculanalitikfelsefe.com/bilim-ve-din-nebi-mehdiyev>.

³³ Özkan, "Modern Dönemde Din-Bilim İlişkisi", s. 59.

yacağı sınır sorular ve varsayımlar bulunduğunu iddia etmektedirler. Buna göre, din temel iddialarıyla, bilimin bütünlüğünü bozmadan bu sorulara cevap verebilmektedir. Bilim sınır soruları kendi belirlemiş olmasına karşın, bilimin sınırları içerisinde bu soruları cevaplayamaz.³⁴ Örneğin metafizik unsurlar, kâinatın oluşumu, nasıl yok olacağı gibi konularda bilim kesin şeyler söyleyememektedir. Fizikteki Big Bang teorisi veya kara delik teorisi bile her ne kadar dinle uyuşur gibi gözükse de, bunlar da kesin olmayıp, teoriden başka bir şey değildir. Dolayısıyla kâinatın başlangıcı, yaratılış konularında bilim daha fazla geriye veya daha fazla ileriye gidememektedir. Bu konulardaki nihai sorular büyük oranda cevapsız kalmaktadır. Dolayısıyla bilim bu boşlukları ancak dinle diyalog halinde olursa doldurabilecektir. Nihai soruları yanıtlamada din daha üst konumdadır ancak o da bilimin sağladığı bilgilerden faydalanabilmektedir. Bu sayede din bilime doğrudan gözlemlenemeyen şeylerin bilgisini sağlarken, bilimin katkısıyla gözlemlenebilir şeylerin bilgisine erişmektedir.³⁵

Diğer yaklaşımlardansa diyalog yaklaşımı daha rasyonel görünmektedir. Çünkü çatışmacı ve bağımsızlık yaklaşımları indirgemecidir, entegrasyon yaklaşımı ise bilim ve dini birbirinin içinde eriterek, tek çatı altında toplamayı amaçlamaktadır. İfrat ve tefridin doğruluğa uzaklığı eşit olduğu için, diyalog daha makul kabul edilmektedir. Din ve bilimin kendilerine has alanları olduğu kadar, ortak soruları ve sorunları da vardır. Bilim, ideolojilerden arındırıldığına din ile ilişki içinde olması, birbirleriyle çatışan değil, birbirlerini tamamlayan unsurlar olmaları kaçınılmazdır.

3. Din-Bilim-Felsefe İlişkisi

Modern dönemin başlangıcına kadar olan dönemde din ve felsefe arasında iş birliği olduğunu söylememiz mümkündür. Buna göre her iki alanın epistemolojisini teşkil eden vahiy ve aklın Tanrı kaynaklı olduğu düşünüldüğü için aralarında doğal bir uzlaşma sağlanmaktaydı. Fakat Rönesans ile başlayan dönemde felsefe ile

³⁴ Yavuz, "Din ve Bilim İlişkisi", s. 384.

³⁵ Coşkun, "Din, Bilim ve Felsefe İlişkileri", s. 218.

doğa bilimlerinin, akıl ve deney merkeze alınarak yeniden yapılandırılma süreci ve burada oluşan modern bilim paradigması din-bilim ve felsefe ilişkilerinin yönünü değiştirmiştir.³⁶

Din, bilim ve felsefeyi de içeren kuşatıcı bir değerler sistemidir. Din, insana gerekli olan tüm değerleri sağlamakta, felsefe bu değerlerin, varoluşun amacının anlaşılır hale getirilmesini sağlamakta, bilim ise insan yaşamının kolaylaştırılmasına hizmet etmektedir. Felsefe daha çok âlem karşısında insanın durumunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Felsefi bilginin kaynağı büyük oranda akıl, dini bilginin kaynağı büyük oranda vahiy, bilimsel bilginin de büyük oranda deney ve gözlemdir. Din-bilim-felsefe ilişkilerini belirleyen en temel aktör teoloji, tabiat ve rasyonalist düşünceler olmuştur. Teoloji dinin, tabiat bilimleri bilimin, rasyonalist düşünce de bilim ve felsefenin temelini oluşturmaktadır.³⁷

Modern bilim yegâne bilgi olma iddiasını dillendirmeye başladıktan sonra felsefe ve din savunmaya geçen taraf olarak ön plana çıkmışlardır. 19.yüzyıla hakim olan pozitivist- materyalist paradigmanın etkisiyle, dinin ve felsefenin sunduğu önermelerin içi boş ve anlamsız olduğu iddia edilmiştir. Bunun neticesinde de felsefe-bilim ve din arasında derin çatışmalar ortaya çıkmıştır.³⁸

Çalışmamızın bu kısmında din-bilim, bilim- felsefe ve din-bilim-felsefe ilişkilerine yer verdik. Bu ilişkilerin nasıl konumlandırıldığını, dönemin hakim paradigmasının belirlediğini ortaya koymaya çalıştık. Birbirlerinden ayrışsalar da uzlaşsalar da en temelde hepsinin odak noktası insan ve yaşamdır. Bu nedenle en doğru yaklaşım kanaatimizce, dinin şemsiye bir kavram olduğunun kabul edilmesi, din ve bilimin, bilim ve felsefenin ya da din ve felsefenin çelişmeyeceğinin, birbirleriyle yarış halinde olmak yerine birbirlerinden faydalanan ve birbirlerini tamamlayan unsurlar olduğunun kabul edilmesidir. Hiçbiri birbirinin yerine geçemeyeceği gibi birbirlerinin boşluklarını da dolduramazlar. Her biri insan yaşamı için önemli unsurlardır.

³⁶ Kahraman, "Modern Bilim ve Din", s. 168.

³⁷ Coşkun, "Din Bilim ve Felsefe İlişkileri", s. 229.

³⁸ Bekalp, *Bilim-Din İlişkisi Açısından Bilimin Kutsallığı Problemi*, s. 5.

4. Bilim İnsancıl mıdır?

Bilimin değeri üstündeki tartışmalar günümüzde daha da alevlenmiştir. Bir uçta bilimi; bilgiye götüren tek yol, yaşamın en güvenilir rehberi kabul edenler, diğer uçta bilimden şüphe duyanlar, onu zararlı ve insanlık için tehdit unsuru olarak görenler yer almaktadır. İkinci uçta yer alanlara göre bilim, insan ve toplum sorunlarını çözmeye yüzeysel ve yetersiz kalmakta, yaşam için pek çok kolaylık getirirken diğer taraftan da insanlığın felaketini hazırlayan bir faaliyettir.³⁹

Peki, bu iki karşıt düşüncenin değeri nedir? Bir taraf bilimin insan yaşamını kolaylaştırdığını, hastalıkları tedavi ettiğini, insan ömrünü uzattığını iddia ederken diğer taraf savaşlarda milyonlarca insanın ölümüne sebep olan silahın da bilim sayesinde üretildiğini ortaya koymaktadır. 1945 yılında Japonya'ya atılan atom bombası bilime bakışta kırılmaya yol açmış ve insanları şöyle düşünmeye sevk etmiştir: İlk bomba sadece tek bir kenti yok ettiyse, daha iyi hazırlanmış başka bombalar dünyamızı yerle bir edebilir. Tüm bunlar karşısında Einstein'ın dediği gibi bilimin bir "bela" olduğu sonucuna varmaz mıyız?⁴⁰ Diğer taraftan da bilimin insanlığın yararına sunduğu şeyler yadsınabilir mi? Bütün kötü sonuçlardan bilim ile tekniğin farklı şeyler olduğunu, bilimsel bilginin uygulamada kötüye kullanılmasından bilimin suçlanamayacağını savunarak sıyrılmak mümkün müdür?

Bilim ve bilimsel gelişmelerin amacının doğru tespit edilmesi, bilimin geleceğinin, yönünün ve sonuçlarının doğru temeller üzerine kurulması anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle, insanlığın geleceğini aydınlatacak ve ona rehberlik edecek bir bilim amaçlanmalıdır. Eğer bilim, insanlığın geleceğini karartacak ve tehdit edecekse bu bir gelişme ve ilerleme olarak değil, bilakis gerileme ve çökme olarak algılanabilir. Unutulmamalıdır ki, bilimi yapan insan maddi ve manevi yapısıyla bir bütün olarak hayata bakmakta ve yaşamaktadır. Bu tutum, bilimsel faaliyetlerde de, istenirse

³⁹ Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2020, s. 217.

⁴⁰ Albert Bayet, *Bilim Ahlakı*, çev. Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000, s. 14.

de, kendisini bir şekilde göstermektedir. Dolayısıyla bilimsel faaliyetlerde zihniyet işin içerisine karışmaktadır. Bu noktada önemli olan bilimi, insanın faydasını amaçlayan bir doğrultuda kullanabilmektir. Böyle yaklaşıldığında bilim, insana ve onun ilgili olduğu alana hizmet edecek bir sonuç doğurmaktadır. Zaten bilimsel sonuçlar, kullananların, kullanma amaçlarına göre de değişmektedir. Sözelimi, atom enerjisi hastalıkların tedavisinde kullanılabilirdiği gibi, atom bombası olarak da kullanılabilir. Demek ki bu noktada insanın niyeti ön plana çıkmaktadır.⁴¹ Moseley'in de işaret ettiği gibi, bilimi bilim camiasından, insanlardan, ülkelerin bireysel çıkar ve menfaatlerinden soyutlamak gerekmektedir. Nitekim insanlar hata yapmaya, sonuçları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya, bir görüşü bilim adı altında dogmalaştırmaya meyillidir. Ancak bilimsel yöntemle sadık kalan diğer insanlar tarafından tüm bunlar ortaya çıkarılabilir.⁴² Böylece bilimin kontrol mekanizması yine bilimin kendisi olacaktır.

Kişisel kanaatimiz, bilimin faydaları olduğunu yadsımamakla birlikte, teknolojik gelişmelerle birlikte yeryüzündeki tüm dengele-ri değiştirecek bir faaliyete dönüşebileceği yönündedir. Nitekim gelişmiş ülkeler, sözde hümanist ve barışçıl modern Batılı toplumlar, kendi yaptırımlarını teknolojik zorbalıkla aktive etmektedirler. Teknoloji ve bilimi, Batı dışı toplumlar üzerinde tahakküm kurmak için kullanmaktadırlar. Yaşadığımız çağ, insan genlerinin bile değiştirildiği, sağlıksız bireyin doğmasına dahi izin verilmeyen, insanlığın her aşamada takip ve kontrol altında tutulduğu bir çağdır. Bu gibi nedenlerle bilim özü itibarıyla insanlığın faydasını amaçlıyorsa bile, pratikte çok da tehlikeli bir faaliyete dönüşebilmektedir. Tam da bu noktada bireyi, toplumu ve tüm faaliyetleri iyileştirecek üst bir ilke gerekmektedir. Bu da ahlakıdır.

5. Bilim ve Ahlak

Bilimsel gelişme toplumun maddi hayatı üzerinde etkili olurken, ahlaki gelişme de manevi hayatı üzerinde etkili olmaktadır.

⁴¹ Ali Akdoğan, "Sosyal Gelişimin İki Dinamiği: Bilim ve Ahlak", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 3, s. 27.

⁴² Moseley, *A'dan Z'ye Felsefe*, s. 50.

İkisi tam olarak ayrıştırılamayacağı gibi, bilimi maddi, ahlaki manevi alanla sınırlamak da indirgemeciliğe yol açmaktadır. Bilim ve ahlak kavramları arasında nasıl bir ilişki olabilir? Öyle ki, bilim, objektif, rasyonel ve nesnel bir alana hitap ederken; ahlak sübjektif, zihni ve kültürel bir alanla ilgili gibi gözükmektedir. Böyle bakıldığında her iki alan arasında bir ilişki kurulamayacaktır.⁴³

İnsan, ruh ve bedenden oluşan, maddi ve manevi boyutlarıyla bütüncül bir yapıya sahip olan varlıktır. Bilim, insanın yaptığı bir faaliyet olduğu için bilimi yapan insanlar zihni arka planlarını ve ahlaki değerlerini büsbütün dışarıda bırakamazlar. Amacı insana hizmet etmek, insanın hayatını kolaylaştırmak olan bilimin insana ve yaşamına olumlu etkide bulunmaması mümkün değildir. Bilimsel faaliyetlerin anlamlı ve insana hizmet edebilmesi için de, belirli değerler çerçevesinde bir tutumun belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda ahlaki değerler bilimin hedefini belirlemede ve yol göstermektedir. Öyle ki ahlaki değerler, bilimin amaç ve hedeflerinin belirlenmesinde etkili olarak, insan, evren ve Tanrı arasında uyum ve dengeye dayalı bir yaklaşım sunmaktadır. Dolayısıyla bilimin ahlaktan destek alması hem çalışmalarını hızlandırır hem de ne için, neye göre bilim yapılması gerektiğini cevaplar.⁴⁴

Nitekim ahlaki değer ve kaygılardan yoksun olan bilimsel faaliyet, ortaya konan yeniliklerin ne için olduğunu tespit etmede zorluk yaşayacaktır. Üstelik ahlaktan yoksun olan her faaliyet keyifleşmekte ve insan hayatını tehdit eder hale gelmektedir. Söz gelimi bilimsel faaliyetin amaçlarını iyiye yönlendirmede, ortaya çıkan yeniliklerin hangi amaç doğrultusunda kullanılacağı ancak ahlaki değerlerle tespit edilebilmektedir. Ahlak, hayatın her alanında olduğu gibi bilimsel faaliyete de öncülük ve rehberlik etmektedir.

6. Bilim Karşıtlığı

Özellikle teknolojinin ve bilimin geliştiği günümüzde, kanıtlara ve gözleme dayalı, bilimsel gerçek olarak nitelendirilebilecek

⁴³ Akdoğan, "Sosyal Gelişmenin İki Dinamiği: Bilim ve Ahlak", s. 34.

⁴⁴ Akdoğan, "Sosyal Gelişmenin İki Dinamiği: Bilim ve Ahlak", s. 36.

olguların kabul görmesi beklenirken, son yıllarda bilimsel bilgiye karşı gelmek, reddetmek ve inanmamak, bilimi inkar etmek gibi tutumlar artma eğilimindedir.⁴⁵ Bilime duyulan güvensizlik neticesinde bilim karşıtlığı, komplo teorilerinin üretilmesine de zemin hazırlamaktadır. Bunu, güncel problemimiz olan korona virüse karşı geliştirilen aşı ve ilaçlarla ilgili sürekli komplo teorilerinin üretilmesinde görmekteyiz. İnsanlar, bilime ve bilimin ürettiklerine karşı neden bu denli güvensizlik duymakta? Bunun ortaya çıkmasında bilimin kötüye kullanılmasına tanıklık etmek, muhafazakâr kimliğe sahip olmak, bilimsel bilginin halk için anlaşılır ve açık olmaması gibi nedenler sıralanabilir.

Bilimin ortaya çıktığı tarihten itibaren bilim karşıtlığı da sürece eşlik etmiştir. İnsanlar açıklayamadığı, anlayamadığı konulara komplo teorileri üreterek gizemli bir hava verme eğiliminde olmuşlardır. İnsanlar içinde buldukları durumu kontrol edemedikleri zaman komplo teorilerine yönelik inançları azalır; ama hayatlarında kontrolü etkileyen gerçek bir tehdit ile karşılaştıklarında komplo teorilerine inanma olasılıkları artmaktadır. Belirsizlik komplo teorilerine inanma eğilimini artırmaktadır. Komplo teorilerine inanma yatkınlığı olan bireyler, önemli sosyal değişimlere neden olan olayları mantık çerçevesinde olmayan komplo teorileri ile açıklamaya çalışmaktadırlar.⁴⁶ Örneğin, korona virüs insanların hayatını altüst etmiştir. İnsanlar sürecin belirsizliği ve kontrol edemedikleri bu durum karşısında korona virüsün biyolojik silah olduğu gibi komplo teorilerine inanmaktadırlar.

Bilim karşıtlığı, gelecekte bilim için bir tehdit oluşturabilir gibi görünmektedir. Bunun önüne geçmenin yolu bilimin sadece insanların faydasına kullanılması, insanlara bilimin faaliyetlerinin açık ve seçik bir biçimde aktarılması, insanların bilimsel süreçlerden haberdar olmasının sağlanmasıdır. Bilim insanlığın ortak mirası haline getirilirse, teknolojik gelişmelerden herkesin eşit oranda

---

⁴⁵ Utku Başerdem, *Bilim Karşıtlığı, Komplo Teorileri ve Ölüm: Bilim İnkarnının ve Komplo İnanıcının Dehşet Yönetimi Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara 2000, s. 1.

⁴⁶ Başerdem, *Bilim Karşıtlığı, Komplo Teorileri ve Ölüm*, s. 6.

faydalanması sağlanırsa, insanlar sürece daha çok dâhil edilirse güvensizlik azalacaktır. Çünkü insan bilmediğinden korkar ve şüphe duyar.

7. Bilimi Dogmalaştırmak ve Din Karşıtlığı

Düşünce tarihinde kimi tutumlar, din ve bilim ilişkisine yaklaşırken yüzeysel bir bakış açısıyla dini, bilimle uzlaşmaz ve bağdaşmaz görmektedirler. Bu yaklaşımlar dinin dogmaları olduğunu, bilimin dogma içermediğini iddia ederler. Bilimin amacını, metodunu ve bilimin evrensellik işlevini yeterince özümsemeyen birçok zihniyet, din ile bilimi çatıştırmayı kendisine bir insanlık görevi edinir. Burada ne bilimi dinleştirmek, ne de dini bilimselleştirme gayemiz olmaksızın, ikisinin de ortak yönlerini görmemiz gerekmektedir.

Bilim her türlü dogmaya şiddetle karşı çıkarken, bilimin kendisi de bir dogma haline gelebilmektedir. Nitekim çoğunlukla bilimsel verilerin sorgulanamaz bir otorite olduğunu, nesnel ve objektif olduğu için herkes tarafından kabul edilmesi gereken doğrular olarak dayatıldığını görmekteyiz. Dolayısıyla dinin bilime aykırı olduğu görüşünün bilimsel bir tutum olarak sunulması dogmatiktir. Dini dışlayarak bilimi dogmalaştıran bir yaklaşım hem bilimi amacından saptıracaktır hem de insanlık için bir tehdiye dönüşecektir.

Ali Şeriatî'ye göre bilimi kutsallaştıran ve onu sarsılmaz otoriteye dönüştüren 3 temel etken vardır. Bunlar:

1. Ortaçağın donuk ruhunun, kilisenin otoritesinin yıkılması ve bilimsel keşiflerle insanın zindandan kurtulması neticesinde ortaya çıkan "büyüme",
2. Bilimin etkisiyle, gelişmiş uygarlıkların ortaya koyduğu hayalleri aşan icatlar,
3. Bilimin parlak başarılarına rağmen alçakgönüllü bir tavırla henüz olgunlaşmamış olması.⁴⁷

Şeriatî'nin yukarıda yer verdiğimiz üç tespitinden ilki; kilisenin baskısı altında ortaya çıkan durumu, ikincisi bilimin gelişme-

⁴⁷ Bekalp, *Bilim-Din İlişkisi Açısından Bilimin Kutsallaştırılması Problemi*, s. 48.

siyle yarattığı büyüleyici etkiyi, üçüncüsü bilimin kilise otoritesinden kurtularak özgürce keşfederek ve icatlar yapması neticesinde bilimin kutsandığını ifade etmektedir. Bilimsel bilgiyi kutsayan bu yaklaşıma “bilimcilik” adı verilmektedir.

Bilimcilik anlayışına göre bilim, bilgi edinmenin ve insanlığın kurtuluşunun tek yoludur. Buna göre insanla, doğayla ilgili bilgi edinmeye çalışılırken yalnızca bilime dayanmak gerekmektedir. Bu görüş neticede felsefeyi ve dini bilime tâbi kılmakta, bilimi en yüksek otorite kabul etmektedir.⁴⁸ Bilimci yaklaşımın bilime biçtikleri bu rol, bilime duyulan güveni de azaltmaktadır. Nitekim bilim, kendi sınırları içerisinde faaliyette bulunmaktayken, bilimi sınırları dışına itmek, her şeyin bilgisine bilimle ulaşılabileceğini iddia etmek kendi kendine referansla tutarsızdır. Çünkü var olan her şeyin bilgisine bilimle ulaşılabileceği iddiası deneyle kanıtlanamaz.

Bilimin kutsallaştırılması, metafiziğin dışlanması, mekanik evren tasavvuru ve insanın değerlerinden arındırılması anlayışı Batı'da hakim olan bilim paradigmasıdır. Oysa Müslümanların ürettikleri bilim paradigmasında, insan; “eşref-i mahluk”, tabiat; Tanrı'nın insana imar etmesi için verdiği bir emanettir. Batı, insanı, “homo economicus”, tabiatı da, sonsuz tüketim kaynağı olarak görmüştür. İnsanlığın geleceği açısından yeni bir bilim paradigmasına ihtiyaç vardır. Çünkü mevcut bilim anlayışı, insanı “homo economicusa” indirgemiş, dünyayı sadece “tüketilecek bir nesne” olarak görmüş, bilimi dogma haline dönüştürerek ve insanı Tanrı'dan uzaklaştırarak, bir anlamda köleleştirmiştir. Tanrı'dan uzaklaşarak özgürleşmek mümkün değildir. Din olmadan, hayatın anlamını kavramak mümkün değildir. Öyleyse, yeni bilim paradigması, vahyi dışlamadan, dinin hakkını vererek, hatta onunla işbirliği yaparak, insanın kendini en iyi şekilde gerçekleştirmesine, evrensel değerleri de hesaba katarak insanlığın gelişmesine katkıda bulunmak zorundadır.⁴⁹

İnsanoğlunun kendini en iyi şekilde gerçekleştirmesi için bilim

⁴⁸ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 131.

⁴⁹ Bkz. <http://www.hasanonat.net/index.php/94-bilim-bilimsel-yoentem-ve-islam-ilahiyatbilimlerinde-ulumu-diniyye-yoentem-sorunu>.

ve dinin uzlaşısına ihtiyacı vardır. Bu iki alan birbirinin dogma olduğunu iddia etmemeli. Neticede bir dini ya da bilimsel bilgiyi dogmalaştıran insanın ta kendisidir. Zira din –burada İslam’ı kast ediyoruz- insana daima akletmeyi emretmekte ve ilmin mü’minin yitik malı olduğu vurgulamaktadır. Bilimsel bilgi ise zaman içerisinde değişmekte, dönüşmekte, yeni bulgulara bağlı olduğu için sürekli dinamiktir. Dolayısıyla Einstein’ın, “*Dinsiz bilim aksak, bilimsiz din ise kördür*” sözleri ise din ve bilimin birbirini bütünleyen unsurlar olduğuna dikkat çekmektedir.⁵⁰

Sözün özü, ne bilim karşıtlığı yapmanın ne de din karşıtlığı yapmanın bir anlamı yoktur. Din de bilim de insan hayatını düzenleyen, insanın yaşamını iyileştirmeyi hedefleyen iki unsurdur. Ancak bilimdeki paradigma değişimi neticesinde bilim dogmalaşmaya, din karşıtlığı olarak sunulmaya başlanmıştır. Fakat bu şekilde bilim asıl gayesinden sapmakta ve eleştirdiği dogmalaşmaya kendisi düşmektedir.

8. Modern Bilim ve Evrim

Modern bilimin tabiatında deneycilik ve pozitivism bulunmaktadır. Bu bağlamda bilimden ziyade, bilimciliğin eleştirildiği görülmektedir. Pozitivizmin bilimciliği, bilimi dinin yerine koymayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşıma göre din ve dinin doğruları, insanların inandıkları birçok inanç artık geçerliliğini yitirmiş olup, esas olan bilimin hâkim olmasıdır. A.Comte için bilim ne kadar gelişirse, dine ihtiyaç o kadar azalacaktır. Pozitivistlerin evren tasavvurunda, bilim en yüksek değerdir, bilim geliştikçe dine ihtiyaç azalacak ve zamanla din yok olacaktır.⁵¹

Evrimci görüş ise, yaratıcıyı devreden çıkararak mekanik bir evren anlayışına yani materyalizme neden olmuştur. Üç tür evrimcilikten bahsedilmektedir: Biri yaratılışçı evrimcilik, ikincisi doğrudan yaratma, üçüncüsü ise sırf evrimciliktir. Ateist evrimcilik, yaratıcıyı devreden çıkarmaktadır. Yaratılışçı evrimcilikte yaratıcının müdahalesi hesaba katılmaktadır. Doğrudan yaratma ise

⁵⁰ Bkz. <http://www.hasanonat.net/index.php/94-bilim-bilimsel-yoentem-ve-islam-ilahiyatbilimlerinde-ulumu-diniyye-yoentem-sorunu>.

⁵¹ Coşkun, “Din, Bilim ve Felsefe İlişkileri”, s. 225.

evrimsiz yaratmayı kabul eden görüştür.⁵²

Plantinga'ya göre bilimsel evrim teorisi, Tanrı'nın amaçladığı hedeflere ulaşacak tarzda, evrimin seyrine rehberlik edip düzenlediği, onu planlayıp yönettiği düşüncesiyle bağdaşmaktadır. Buna göre O, doğru mutasyonların doğru zamanda ortaya çıkmasına sebep olup, popülasyonların yok olmaktan korunmasına yardımcı oluyor olabilir. Diğer tarafta ise evrimsel sürecin kılavuzsuz olduğu iddiası vardır. Ancak bu Plantinga için son derece rahatsız edici ve bilimsel olmaktan uzak bir yaklaşımdır. Kılavuzlu evrim ve kılavuzsuz evrim arasında ayrıma gidilen bu yaklaşıma göre ilki teizme uygunken, ikincisi ne bilime ne dine uygundur. İkisinin birbirine karıştırılması evrime olumsuz anlam yüklenmesine neden olmuştur.⁵³

Natüralist açıdan bakıldığında evrim sadece belli şartlarda hayatta kalmayı sağlamaktır. Bu sayede evrim yalnızca atalarımızın yaşadıkları şartlara uyum sağlamaktan ibaret olup, inançlarımızın ve düşüncelerimizin garantörü olmayacaktır. Doğal seçim, yalnızca adapte olabilen davranışlarla ilgilenmektedir. Dolayısıyla natüralist evrim anlayışı insanın doğru inançlar ürettiğinden kuşku duymaya sevk etmektedir.⁵⁴

Plantinga açısından eğer natüralizm ve evrim aynı anda doğru olsaydı her şey şu anda olduğu şekliyle kalmazdı. Çünkü bu durumda şeylerin neden o şekilde olduklarına dair ve çoğunlukla doğru davranışların açığa çıkmasının zorunluluğuna dair bir sezgi kalmazdı. Çünkü biz, doğru inancın başarılı eyleme götürdüğünü, yanlış inancın başarısız eylemi doğurduğunu düşünürüz. Özetle, Plantinga bilimin teistik inançlarla uyum içerisinde olduğunu, natüralist ve materyalist anlayışlarla ise yüzeysel olarak uyumlu görünse de derinine inildiğinde çatıştığını ortaya koymaktadır. Bir kimse hem natüralizmi hem de evrim teorisini aynı anda kabul

⁵² Michael Peterson vd, *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, çev. Rahim Acar, Küre Yayınları, İstanbul 2020, s. 359.

⁵³ Alvin Plantinga, "Natüralizme Karşı Evrimsel Argüman" çev. Fehrullah Terkan, *Allah, Felsefe ve Bilim*, ed. Caner Taslaman - Enis Doko, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2020, s. 177-178.

⁵⁴ Plantinga, "Natüralizme Karşı Evrimsel Argüman", s. 185-186.

edemez, çünkü onlar birbirini çürütmektedir. Dolayısıyla bilim ile teistik inanç arasında yüzeysel çatışma, derinde uyum vardır. Bu nedenle O, kılavuzlu evrim teorisi ile teistik inancın uyuşturduğunu, natüralist/ materyalist anlayışla çeliştiğini düşünmektedir.

Caner Taslaman ise yaratıcı evrim anlayışının pek çok kimse tarafından kabul edilebileceğini ifade etmektedir. Ona göre, Tanrı'nın yer almadığı bir ontolojide, Evrim Teorisi'ne bir alternatif üretmek mümkün gözükmemektedir. Bir teist için Evrim Teorisi'nin doğruluğu veya yanlışlığı, Tanrı'nın varlığına veya yokluğuna dair bir mesele olarak değil Tanrı-evren ilişkisinde, Tanrı'nın canlıları hangi yöntemle yarattığının belirlenmeye çalışılmasına dair bir mesele olarak görülmelidir.⁵⁵

Dolayısıyla evrim hususunda üç temel yaklaşımın öne çıktığını bunların doğrudan yaratma, sırf evrimcilik, yaratılışçı evrimcilik olduğundan bahsettik. Teistlerin yaratılışçı evrimciliği kabul edebileceklerini gördük. Taslaman açısından evrim teorisine karşı teistler, ateist ve natüralistlere göre daha avantajlı konumda yer almaktadır. Çünkü teist bu teoriyi kabul edip etmemekte özgürdür. Ancak ateistin bu teoriyi kabul etmediği takdirde yerine koyabileceği bir teori üretmesi gerekmektedir. Teistler bu teoriye objektif bir şekilde yaklaşabilecekken, materyalist-ateist ontoloji, birbirlerinden bağımsız ortaya çıkan canlı türlerini sadece maddi evren içinde kalarak açıklama konusunda Evrim Teorisi dışında bir alternatife sahip değildir. Bir teist için Evrim Teorisi'nin doğruluğu veya yanlışlığı, Tanrı'nın varlığına veya yokluğuna dair bir mesele olarak değil Tanrı-evren ilişkisinde, Tanrı'nın canlıları hangi yöntemle yarattığının belirlenmeye çalışılmasından ibarettir. Dolayısıyla meseleye ateistlerin kabul ettiği teoriyi reddetme içgüdünden ziyade objektif bir şekilde yaklaşılmalıdır.

Sonuç

20.yüzyıla gelindiğine akıl ve bilim ilerlemenin kilit kavramı olmuştur. Bilim, insana değer katan ve insanın bilgisini artıran

---

⁵⁵ Caner Taslaman, *Evrım Teorisi, Felsefe ve Tanrı*, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2016, s. 207.

yegâne yol olarak sunulmuştur. Özellikle Aydınlanma düşüncesiyle inanca karşı akıl, teolojiye karşı bilim öne sürülmüştür. Yaşadığımız yüzyılda bilimin insanlara çok fazla bilgi verdiği daha da fazlasını sunacağı açıktır. Ancak bu bilginin sınırları vardır ve insanın yaşamının amacı, evrenin neden var olduğu, ölüm ötesi yaşam gibi sorular bilim tarafından cevaplanabilecek sorular değildir.

Din ve felsefenin bilimsel yöntemlerle hareket etmemesi, onların önermelerinin içi boş ve anlamsız olduğu sonucunu doğurmaz. Din, insana yaşamı ve kendini anlaması için kılavuzluk ederken, bilim, doğayı anlamada kılavuzluk etmektedir. Bu açıdan bakıldığında ne bilim karşıtlığı yapmanın ne de din karşıtlığı yapmanın bir anlamı yoktur. Bilimin yöntemini, içeriğini ve amacını belirlemek için dine, dinin de insanların hayatını kolaylaştıracak imkanları sunan bilime ihtiyacı vardır. Materyalist, pozitivist ideolojilerden arındırıldığında bilim, dine karşı olmaktan çıkacak ve dinden faydalanmaya çalışacaktır.

Kaynaklar

- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999.
- Akdoğan, Ali, "Sosyal Gelişmenin İki Dinamiği: Bilim ve Ahlak", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 3.
- Aliy, Abdurrahman, *Felsefe Bilim Din İlişkisi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notları, İstanbul 2010.
- Altuner, İlyas, "Felsefe Nedir", *Felsefeye Giriş: Sistematik Felsefenin Kodları*, ed. Fatih Özkan - İlyas Altuner, Klm Yayınları, Kahramanmaraş 2019.
- Başerdem, Utku, *Bilim Karşıtlığı, Komplo Teorileri ve Ölüm: Bilim İnkarcının ve Komplo İnanıcının Dehşet Yönetimi Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara 2000, s. 1.
- Bayet, Albert, *Bilim Ahlakı*, çev. Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.
- Bekalp, Bilal, *Bilim-Din İlişkisi Açısından Bilimin Kutsallığı Problemi*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2017.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2017.

- Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999.
- Coşkun, Ali, "Din, Bilim ve Felsefe İlişkileri", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 18, sy. 1.
- <http://www.hasanonat.net/index.php/94-bilim-bilimsel-yoentem-ve-islam-ilahiyatbilimlerinde-ulumu-diniyye-yoentem-sorunu>.
- <https://onculanalitikfelsefe.com/bilim-ve-din-nebi-mehdiyev>.
- Kahraman, Yakup, "Modern Bilim ve Din", *Milel ve Nihal: İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, c. 12, sy. 2.
- Moseley, Alexander, *A'dan Z'ye Felsefe*, çev. Ali Süha, NTV Yayınları, İstanbul 2010.
- Özkan, Fatih, "Modern Dönemde Din-Bilim İlişkisi", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6.
- Peterson, Michael, vd, *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, çev. Rahim Acar, Küre Yayınları, İstanbul 2020.
- Plantinga, Alvin, "Natürallizme Karşı Evrimsel Argüman" çev. Fehrullah Terkan, *Allah, Felsefe ve Bilim*, ed. Caner Taslamam - Enis Doko, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2020.
- Selsam, Howard, *Din, Bilim ve Felsefe*, çev. A. And, Bilim Yayınları, İstanbul 1976.
- Taslamam, Caner, *Evrin Teorisi, Felsefe ve Tanrı*, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2016.
- Tümer, Günay, "Din", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- Yavuz, Zikri, "Din ve Bilim İlişkisi", *Din Felsefesi El Kitabı*, ed. M. Sait Reçber - Recep Kılıç, Grafiker Yayınları, Ankara 2018.
- Yıldırım, Cemal, *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2020.
- Yıldırım, Cemal, *Bilimin Öncüleri*, Tübitak Yayınları, İstanbul 1999.

